

УДК 821.161.2'051-1Баранович.09

О. В. Руда

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Образність поезії Лазаря Барановича: художній експеримент як відстоювання свободи творчого пошуку

Руда О. В. Образність поезії Лазаря Барановича: художній експеримент як відстоювання свободи творчого пошуку. У статті проаналізовано художні пошуки представника зрілого бароко Лазаря Барановича на прикладі однієї з його польськомовних збірок «*Żywoty świętych*» (1670). Коротко представлено причини тривалої негативної рецепції його поетичної творчості. Окреслено межі поняття «концептизм». Прокоментовано особливості художньої образності Лазаря Барановича, зокрема його поетичну інтерпретацію різдвяних і великодніх образів, а також образи, взяті ним із повсякденного життя. **Ключові слова:** бароко, Лазар Баранович, «*Żywoty świętych*», концептизм, концепт, образ.

Руда О. В. Образность поэзии Лазаря Барановича: художественный эксперимент как отстаивание свободы творческого поиска. В статье проанализированы художественные поиски представителя зрелого барокко Лазаря Барановича на примере одной из его польскоязычных сборников «*Żywoty świętych*» (1670). Кратко представлены причины длительной негативной рецепции его поэтического творчества. Очерчены пределы понятия «концептизм». Прокомментированы особенности художественной образности Лазаря Барановича, в частности его поэтическую интерпретацию рождественских и пасхальных образов, а также образы, взятые им из повседневной жизни. **Ключевые слова:** барокко, Лазарь Баранович, «*Żywoty świętych*», концептизм, концепт, образ.

Ruda O. V. Figurativeness of Lazar Baranovych's poetry: artistic experiment as a mean to uphold the freedom of a creative search. Artistic explorations of Lazar Baranovych who is a representative of Late Baroque have been analysed in the article. One of his Polish collections called «*Żywoty świętych*» (1670) has been taken as an example. In the given article the reasons for the long-term negative reception of Lazar Baranovych's poetry have been also considered briefly. The scope of such conception as "conceptism" has been outlined in the article too. The distinctive features of Lazar Baranovych's artistic figurativeness have been given a commentary. His poetic interpretation of Christmas and Easter images as well as images taken from an everyday life has been considered as an example for such commentary. The influence of an astronomy and an astrology on Baroque literary discourse as a whole and Lazar Baranovych's verses in particular has been shown too. The issues of corporeal and spiritual origins of a human being, an attitude to luxury and wealth, monastic vocation etc considered by the poet have been also characterised. **Key words:** Late Baroque, Lazar Baranovych, «*Żywoty świętych*», conceptism, concept, image.

Постать Лазаря Барановича, чернігівського єпископа XVII ст., активного церковного й суспільного діяча, викладача, проповідника, видавця й поета, багата на суперечливі оцінки від сучасників і нащадків. Так, свт. Димитрій Туптало називає його у своїх записках одночасно й «великим стовпом церковним», і – непрямо – «віршомазом» [10]. Такий погляд святителя на свого старшого сучасника поділяли й наступні покоління реципієнтів, в цілому позитивно відгукуючись про внесок Лазаря Барановича в розвиток церкви, освіти, книговидання й водночас доволі негативно реагуючи на його поетичну творчість, називаючи її «діалектичними нісенітницями» (Омелян Огоновський) [7], «схоластичним пустослів'ям» (М. Марковський) [6], «хворобливою схильністю писати» (Микола Возняк) [3]. «Це була вже та схоластична література, що цілком поринула в самі теологічні тонкощі і майже не торкалась живого життя», – писав Сергій Єфремов [5].

Насправді ж Лазар Баранович у своїх віршах часто згадував повсякденність, картини якої разом з образами, взятими зі Святого Письма, житій святих, античної літератури, фольклору, ставали частиною створення концепту – гострої, дотепної думки, курйозного вислову. Ростислав Радишевський пише, що «для Лазаря Барановича вміння створювати концепти ототожнювалось з поетичним талантом і було рівноцінне написанню віршів» [9:166].

Концептивний характер має і поетична збірка Лазаря Барановича «*Żywoty świętych*» (1670), предмет нашого дослідження. Уважне прочитання віршів із «*Żywotów świętych*» показує свободу художнього мислення Лазаря Барановича: від оригінальної інтерпретації популярних барокових образів до введення приземлених, повсякденних образів, пов'язаних із освітою, навчанням, монашеством, книговиданням, хворобами тощо. У художньому світі поезії Лазаря Барановича процес ізоляції (з реального – у художнє), визначений

Миколою Бахтіним [2:79] як основний принцип створення художньої дійсності, діє в межах інших ізоляцій: житійного канону, жанрових очікувань, зокрема сформульованих у курсах поезики, традицій церковного календаря, тлумачень Святого Письма тощо. На перший погляд, такі обмеження не залишають простору для оригінальної творчості, проте бароковому автору вдається навпаки максимально використати художні засоби в тому мінімальному просторі авторської свободи, який залишається, створюючи місткий і чільний твір, багатий на художню гру і наповнений символами.

Так, нового звучання в поезії Лазаря Барановича набувають добре відомі й впізнавані образи двох центральних християнських свят, Різдва й Воскресіння Христового. У віршах на різдвяну тему поет доволі побіжно згадує про Ірода й зірку, нічого не пише про пастухів і царів, Йосипа або дорогу до Віфлеєму. Натомість у центрі різдвяного поетичного циклу «*Żywotów świętych*» – образи стайні, ясел, коня, вола й пелюшок, у які загорнене Немовля. «*Raj to nie Stajnia, kiedy Adam Wtory, / Rodzić się do niej zszedł z niebieskiej Gory. / Raj pierwszy Adam stajnią był uczynił, / Bydlęciu zgównał, kiedy w nią zawinił*»¹, – рядки, якими починається поетичний цикл і які є показовими щодо концептизму у виконанні Лазаря Барановича [12:8].

Рай був вільний від гріха, та Адам згрішив, в інтерпретації Лазаря Барановича, він «став худобою» і «зробив рай стайнею». Та ось народжується Другий Адам, Ісус Христос, Який повертає людині райський, божественний стан. Образ Другого Адама взятий із творів Отців Церкви. Рай, що став стайнею, і стайня, що стала раєм, – парадокс, через який Баранович намагається розкрити таємницю Різдва. Цінність думки про спасительний сенс Христового народження, таким чином, пізнається через зіставлення першого й другого Адамів. Благодать, вічне життя, яке приносить Христос, Другий Адам, сприймаються лише у порівнянні зі смертю, гріхом, до якого опустився Перший Адам.

Тема Різдва й образ Христа як Другого Адама спонукає Лазаря Барановича до роздумів про душу й тіло, не позбавлених впливу філософії неоплатонізму з характерною для неї ідеєю звільнення від тілесного. Поет не згадує у вірші про те, що, згрішивши, Адам і Єва засоромились своїх тіл. Натомість у дусі ігнатіанської духовності Баранович переноситься уявою у стайню та описує людське тіло як непокірного коня, якого треба вивести зі стайні на роботу.

Бог має в різний спосіб допомогти людині

¹ З пол.: «Рай – це не стайня, раз Адам Другий / Народжуватись до неї зійшов згори. / Стайнею зробив рай Адам Перший, / Ставши худобою, коли в ньому згрішив».

приборкати тілесність. «*Zwiąż pieluchami Swemi ciało moje*»², – пише Баранович. Або: «*Niech jak niewolnik związany u ciebie / Będzie: inaczej nie być mu na Niebie*»³, «*Ciało tę bydlę u Twojego złoba / Uwiąż...*»⁴, «*Jeśli nie włożysz sam wędzidla, Panie, / Wirzgać nasz konik nigdy nie przestanie*»⁵ [12:9–10]. Піст, вправлення у чеснотах, слухання Божого Слова – засоби, якими Баранович пропонує перемагати тілесні гріхи. Думку про необхідність боротьби з тілом Баранович розкриває через низку несподіваних метафор: тіло – кінь зі стайні, де народився Христос; контроль над тілом – приборкання непокірного коня; піст – дишель на неслухняного коня; чесноти – їзда коня біблійними горами, Синаєм, Фавором, Голгофою, які асоціюються із заповідями Мойсея, преображенням та воскресінням Христа відповідно.

Ще один місткий образ із різдвяного циклу «*Żywotów świętych*» – це саме Немовля, яке змушене нерухомо лежати в яслах. З євангельського сюжету ми нічого не знаємо про поведінку новонародженого Бога. Євангелісти описують лише реакцію людей на Різдво: Ірода, пастухів і царів. У більш пізній художній літературі, наприклад, у легендах Сальми Лагерлеф про Христа, а також у народних колядках зображено, як у Святу ніч змінюється навіть природа, скрізь панує спокій і тиша. Натомість Баранович намагається передати переживання Самого Божого Немовляти. Воно плаче від того, що загорнене в пелюшки, але ні Богородиця, ні інші не гніваються на цей плач, адже сльози підтвержують людяність і те, що Бог став людиною, тож усі радіють Божим сльозам як свідченню воплощення: «*Placze Bóg, człowiek z tego się rozśmieje, / Nie będzie za źle miał, niech ma nadzieje. / Godna rzecz śmiechu kiedy i Bóg płacze, / Niechaj z Bożkiego płaczu człowiek skacze. / Placze Bóg lubo nie płakał od wieka, / Aby smótnego pocieszył człowieka*»⁶ [12:17].

Завершується різдвяний цикл, як і починався, контрастами, призначеними розкрити сенс Христового Різдва. На початку Баранович писав про повернення людині райського стану, вічного життя через Боже народження. Наприкінці ж поезії він наголошує на тому, що це не можливо без Христової жертви, без розп'яття і воскресіння, тому

² З пол.: «Зв'язи тіло моє пелюшками своїми».

³ З пол.: «Хай за невільника зв'язаного буду я в тебе, / Інакше не бути мені на Небі».

⁴ З пол.: «Тіло, як бидля, до свого жолоба / Прив'язи...».

⁵ З пол.: «Господи, якщо не закладеш сам вузду, / Брикатись наш коник буде нам на біду».

⁶ З пол.: «Бог плаче – людина з того сміється. / Що не буде це прийняте за зле, надіється. / Річ гідна сміху, коли Бог плаче. / Нехай з Божого плачу людина скаче. / Плаче Бог, хоч і не плавав від віку, / Аби сумного потішити чоловіка».

жолобу (яслам) протиставляється гріб, а землі, в яку його закопують, – небо, де буде Господній гріб. У Віфлємі в інтерпретації Барановича замість вівса в ясла поклали Небесний Хліб. Це одна з найпопулярніших метафор Христа в «*Żywotach świętych*». Особливо оригінально вона звучить в одному з богородичних творів збірки, де Христа зображено як хліб, який печеться в лоні Діви Марії.

Тему розп'яття і воскресіння Лазар Баранович розкриває у ще одному поетичному циклі збірки «*Żywoty świętych*» – «*Spór męki Króla boleści Jezusa Chrystusa*». Він відкривається емблемою із зображенням хреста, на який сперті знаряддя мук і який разом з ними нагадує сніп колосків, а завершується підбіркою епітафій на смерть Ісуса Христа та емблемою тернового вінця, простроμένου списом, яка символізує страждання Богородиці. Концептивний стиль циклу виявляється вже у самому задумі зобразити страждання Христа як сніп мук, у якому кожне зі знарядь (цвяхи, спис, хрест, оцет, терновий вінець) відіграє роль колоска й виголошує монолог про свою участь у вбивстві Христа, а також написати епітафії, в яких оплакується смерть Того, Хто воскресне.

Дистих і катрен, якими написано епітафії, – нехарактерні для Лазаря Барановича типи строф, які, проте, чи не найбільше відповідають концептивному стилю, адже невеликий обсяг змушує автора зупинитись лише на найважливіших деталях. Хрест і каміння – центральні образи епітафій Христу: «*Z Kamienia pospolicie Światła dobywają, / Christus Światło, a przeto w Kamień go wkładają*»⁷, «*SŁOWO jest Christus, przeto do Druku go dają, / A Kamieniem by było znaczne, naciskają*»⁸, «*Był Christus na Drzewie, szedł pod Ziemię, swojego / Pragnąc widzieć korzenie Drzewa Krzyżowego*»⁹, «*Christus Pszenica, miał w Grobnym ią Kamieniu, / Będzie z onej na Święta Artos ku jedzeniu*»¹⁰ [12:93–94]. Більш детально художні особливості циклу «*Spór męki Króla boleści Jezusa Chrystusa*» проаналізовані нами в окремій статті¹¹.

Поряд з біблійними образами неба, дороги, хліба, голуба, пастиря, овець, баранця, віслюка, джерела, дому, гір тощо в «*Żywotach*» є образи із

⁷ З пол.: «З каміння зазвичай вогонь добувають.

Христос – вогонь, тож його в каміння вкладають».

⁸ З пол.: «СЛОВО – Христос, треба його в друк подати. Каменем притиснути й так друкувати».

⁹ З пол.: «Висів Христос на дереві, зійшов під землю: Захотів побачити з дерева хреста коріння».

¹⁰ З пол.: «Христос – пшениця, яку мелють камінням із гробу,

Буде з неї на свята Артос як випічка здобна».

¹¹ Руда О. Художні особливості поетичного циклу Лазаря Барановича «*Spór męki Króla boleści Christusa* (Tragaedia Wielkopiątkowa wystawiony)» [Текст] / О. Руда // Слово і час: Науково-теоретичний журнал. – 2015. – № 6. – С. 27–34.

сільського повсякдення (бджоли, вулики, віл, запрягання коня, робота на землі, добриво для дерев, оброк для худоби), із життя міста (ліхтарі, лампи, друкарня, школа, брама, стовпи, замок), образи розкоші й багатства (сукно, бавовна, скатертини, золоті хрестики, соболі), хвороб (стовбняк, застуда, перегрів, ламання костей, біль в очах, пластир на рану), освіти (дискурс, логіка, кафедра, книги), військових (лицар, гусар, гетьман, козак) і війни.

У листах Баранович часто скаржився на своє здоров'я: «повседневныя огорченія и болѣзни ни какъ не дозволяютъ мнѣ совсѣмъ подняться» (до Варлаама Ясинського) [8:18], «При слабости моей, чувствую себя не совсѣмъ здоровымъ» (до архимандрита печерського) [8:45], «Молю только объ отеческой его ко мнѣ милости и святыхъ молитвахъ, для подкрѣпленія моея немощи и хотѣлъ бы лучше быть здоровымъ Лазаремъ, нежели хворымъ съ титулами и болями» [8:80]. Схоже, Барановичу не раз доводилось мати справу з лікарями, принаймні в «*Żywotach*» типовий образ Христа як лікаря тіл і душ доповнюється деталями, пов'язаними з темами здоров'я і хвороб.

Так, у вірші на Преображення Господнє поет зіставляє тілесне й божественне начала, обігруючи лікарську пораду щоранку підійматись в гори: «*Lekarze każą, Rano iść na Góry, / Zdrowo, gdy z bagna nie zachodzą chmury*»¹² [12:47]. Баранович радить починати день з гори Фавор, на якій відбулось Преображення і яка тут символізує молитву. Таким чином, духовні зусилля він ставить вище, ніж фізичні вправи. Трохи далі Баранович пише, що тіло – це шати, вбрання для душі, а в згаданому вище різдвяному циклі взагалі радить не приділяти багато уваги одягу й догляду за тілом: «*A my zaś swój gnój w bawelnie wwijamy, / Jak by że zgnije i zginie nie znamy. / Im w większej ciało chowamy pieszczocie, / Tym w większym będziemy dla tego kłopotcie*»¹³ [12:9].

У такий самий гіперболізований спосіб поет критикує багатство, зокрема в одному з віршів страсного циклу під назвою «*Łoże Pańskie*» він зіставляє образи розкоші з образами Христових страждань: «*Pokrywają się Pany Sobolami, / A Pan Niebieski kryje się Bolami. / Na Złotogłównych Węzłowiach legają, / Na Pana w Cierniach niechaj oglądają. / Którzy legacie mięko, Twarde Łoże, / Na Krzyżu sobie przypomnicie Boże. <...> Zgoła takowa niestrojna pieszczota, / Pan w Cierniach, komuż do Róż jest ochota? / Pan wisi nago, ktoż chodzi w*

¹² З пол.: «Лікарі радять вранці підійматись в гори, Добре, коли при цьому не погана погода».

¹³ З пол.: «Ми ж гній, своє тіло, в бавовну ховаємо, / Ніби про те, що згниє, не знаємо. / Надто піклуємось про тіло і вроду, / Завдаючи цим собі багато клопотів».

purpurze?»¹⁴ [12:71]. В іншій вірші, присвяченій апостолу Матею, який був митарем, Баранович від першої особи просить святого поради, як заможній людині залишитися християнином: «Przeszedł ten Wielbłąd przez uszko iglane, / Gdy Bogatemu trudne Niebo dane. / Jakieś sam przeszedł i nam pokaż drogę, / Przez tę igłę jakoś przejść nie mogę»¹⁵ [12:162].

Цікавим є погляд поета на батьківство. Баранович часто вдається до образу пелюшок, щоб передати почуття несвободи, залежності від інших. Він просить Христа зв'язати його пелюшками, щоб у такий спосіб отримати від Господа смирення. Сповитий і заплаканий Христос-Немовля, за Барановичем, має викликати в людей радість і сміх, адже такий Його стан – це підтвердження людської природи Господа. Натомість преосвящений Петро Могила в одному з різдвяних віршів Барановича нібито намагається розв'язати пелюшки Божого Немовляти й прикрасити ними своє вбрання єпископа: «BOGU ze płacze, człowiek nie żałuje: / Jeszcze go mocno pieluchi kępuje. / Przeoświęcony PASTERZU MOGILO, / Ze związany PASTERZ to Tobie niemiło. / Ty od Pieluchów Pasy odwiązujesz, / A jemi swoje Mantyję farbujesz. / Żal ci Pasterza jako Pasterzowi, / A on iak SŁOWO tak do Ciebie mówi: / PIETRZE Lubisz mię, Paś że Owce moje, / A ja strzec będę, że ich wilk nie poje»¹⁶ [12:18].

В іншій поезії Баранович пише про монаше покликання й закликає матерів не боятися віддавати дітей для служіння Богу: «Uczcie się Matki synów nie żałować, / Bogu na służbę chętnie ofiarować. / Nie światu, ale Dziecię Ołtarzowi / Dawajcie matki, niechaj z Bogiem mówią»¹⁷ [12:28]. Поет обігрує біблійний фразеологізм «Альфа і Омега»: Христос для дітей – це школа, в якій вони дізнаються, що Альфа – початок, Боже начало, а Омега – кінець, людське. Боже й тілесне – літери, з

¹⁴ З пол.: «Одягаються пани в соболів, / А Пан Небесний – в болі. / Коли ж на золоті узолів'я лягають, / Господа в тернях нехай пригадають. / Ви, що лежите на м'якому, тверде ложе, / Хрест, собі пригадайте, Божий. <...> Розніженість така не веде до чеснот. / Коли Господь у тернях, кому в трояндах бути охота? / Господь нагий висить, хто ж у кармазині ходить?».

¹⁵ З пол.: «Цей верблюд через вушко голки пройшов, / Хоча важко це, щоб багатий на небо ввійшов. / Як тобі це вдалось, покажи й нам дорогу, / Я бо через це вушко пройти не можу».

¹⁶ З пол.: «БОГА, що плаче, ніхто не шкодує, / Тільки ще міцніше пелюшками скручує. / Знаю, преосвящений ПАСТОРЕ МОГИЛО, / Що зв'язаний Пастор тобі немилий. / Ти б Йому пелюшки розв'язав, / Ними б мантию свою прикрасав. / Пастора ти як пастор шкодуєш, / За це від Нього як від СЛОВА почуєш: / «Петре, як любиш Мене, паси мої вівці, / А я стерегти буду, щоб вовк не поїв їх»».

¹⁷ З пол.: «Матері, вчаться ж синів не шкодувати, / Богу на службу охоче віддавати. / Віддавати не світу, а Вівтарю Дитятко / З Богом вчитись розмовляти».

яких складається Слово, тобто сам Христос. Баранович радить дітям слухати насамперед Небесного Отця, а не земних батьків, адже «Pan Działkom lepszym piastunem niż matki, / Tę opuszczają, ale nie Pan dziatki»¹⁸ [12:28].

На окрему увагу заслуговують астрономічні й астрологічні образи «Żywotów». З астрономією, зокрема з планетарною системою Коперника Лазар Баранович міг познайомитись іще під час навчання в Каліській єзутській колегії та Віленській академії. У Києво-Могилянській академії з др. пол. XVII ст. астрономія викладалась у складі філософії як частина фізики чи натурфілософії. У курсах філософії різних професорів КМА тривалий час паралельно розглядалися геоцентрична та геліоцентрична система світу [11:177]. Крім того, в цей час в Україні були відомі два астрономічні трактати – «Космографія» Іоанна Сакробоско та «Шестокрил» Імануель-бар-Якоба [11:194]. Вони містили астрономіко-астрологічні відомості, зокрема інформацію про знаки зодіаку, рух небесних тіл, затемнення Місяця тощо [11:370].

Володимир Шелухін, досліджуючи місце астрономії в могилянській академічній традиції XVII–XVIII ст., цілком слушно зауважує, що в епоху Бароко парадоксальним чином співіснували астролого-герметичний містицизм і раціонально-емпірична модель астрономії. Поштовхом до порушення українськими інтелектуалами астрономічних тем була їхня участь в релігійній полеміці, зокрема щодо календарної реформи 1582 року. На думку дослідника, утвердження ідеї геоцентризму в Україні було пов'язане насамперед з прагненням полемістів «опинитися в спільному з опонентами полі символів, категорій і смислів» [11:447].

Небо і сонце – два найпопулярніших образи «Żywotów świętych» Лазаря Барановича. Слова «небо» і «небесний» трапляються у збірці понад 500 разів. Найчастіше сонцем поет називає Христа, а ранньою зорею, світанком – Богородицю: «Christus jest Słońce, Słońcu być na Niebie / Godzi: kto w dole ciepło dojdzie Ciebie. / Im wyżej Słońce, bardziej grzeje ziemię: / Słońce na naszą względ ma w Niebie plemię»¹⁹ [12:32], «Krola nad Krolmi urodzi ta Panna, / Słońce pokaże ta Jutrzenka ranna»²⁰ [12:102]. Показово, що всі богородичні твори збірки мають христоцентричний характер. Про свята на честь Пречистої Діви поет каже: «Zgodnie dziś, jeszcze

¹⁸ З пол.: «Краще, ніж мама, Господь дітей забавляє. / Мама може залишити, Господь ніколи не залишає».

¹⁹ З пол.: «Христос – Сонце, Сонцю годиться бути на Небі. / Ти, що внизу, тепло дійде і до тебе. / Чим вище Сонце, тим дужче землю зігріває. / Нам здається, ніби Сонце на Небі вогнище має».

²⁰ З пол.: «Короля над королями народить Пanna, / Покаже Сонце ця Зоря рання».

bardziej się nam zgodzi»²¹ [12:99]. Богородиця – це Сонце, яке народить ще більше Сонце; знак, що скоро розвидниться. Головний мотив богородичних творів збірки – очікування.

Несподіваний астрономічний образ – плями на місяці – Баранович використовує у вірші про непорочне зачаття Богородиці «Zaczęta bez zmaży, niema igrązy». Ця поезія має полемічний характер, оскільки в XVII ст. тема непорочного зачаття Діви Марії була предметом релігійної дискусії. Баранович апелює до православних ікон із зображенням місяця під ногами Богородиці, щоб продемонструвати в такий спосіб, що насправді ідея абсолютної чистоти Діви Марії православної традиції не чужа: «Miesiąc pod Nogami Pannie podściłają, / W Tej Pannie żadnej makuly nie znają. / Słońcem Odziana, Miesiąc pod Nogami / Depce, bo Miesiąc widać z makulami»²² [12:98]. Образ місяця тут дуже місткий: це і космічне тіло, на поверхні якого є темні плями, і традиційний символ Богородиці, і елемент іконографії, і опозиція сонцю, світлу, чистоті.

Як правило, солярно-місячну символіку в християнстві пояснюють язичницьким походженням. Проте в Барановича немає таких алюзій. В одному з віршів він апелює до біблійного тексту: Христос-Сонце потемніло на хресті, люди потребують мати світило, до якого б можна було звертатись у потребі, й ним стає Діва-Місяць. «Swieć nam wždy Luno gdy Słońca nie mamy, / Niech Dwóch Planetów zaćmienia nie znamy», – пише поет²³ [12:133].

Так само й в поетичному циклі про Вознесіння Баранович, оперуючи вже не астрономічними, а географічними поняттями руху рік, утворення дощу, спирається не на натурфілософські праці, що було б очікувано в такому контексті, а на слова Еклезіяста «Всі потоки до моря пливуть, але море воно не наповнюється: до місця, ізвідки пливуть, ті потоки вони повертаються, щоб знову плисти!» [1:Екл.,1:7], які є частиною глави про земне життя як марноту марнот, і будують на їх основі доволі складний образний ряд: після зрошення Господом землі через дощ Його благословіння з неї виростає Божа слава, тож «prowraca Rzeka skąd wypłyła, / Wy Ziemia z Rzeką tą się nie łączyła»²⁴ [12:34]. Ріка має повернутися туди, звідки виплила, тобто на небеса, де в зодіаку є знак риб. «Duszy bez Rzeki tej, jak bez wod ziemi»²⁵ та «Rybacy którzy Rybami się bawią, /

Taką na Niebie Rzeką niech się sławią»²⁶, – підсумовує поет [12:34].

Згадки про знаки зодіаку трапляються і в багатьох інших віршах збірки. Для прикладу: «Ofiarowano jak Baranka Pana, / A Palma była jako Lwu oddana: / Słońce w Baranku i we Lwie chodziło, / Baranek i Lew w Słońcu, i to miło»²⁷ (ще один вірш із поетичного циклу про Вознесіння) [12:33], «W Septembrze Słońce w Wagach a Panna się Rodzi, / Pannie Kolebki wmiasto Wag Ziemia przywodzi. / Wybrana jako Słońce jest Przczysta Panna, / Która w Septembrze Bogu Porodziła Anna. / I Temu Słońcu Anna Wagi uczyniła, / Kiedy Panne Powiwszy w Kolebkach złożyła»²⁸ (вірш із циклу про Різдво Богородиці) [12:103], «W Sierpniu oddajesz w Ręce Dusze Bogu, / Panno z Ziemnego ustępuiesz progę. / W Sierpniu wstępować Słońce w Pannę zwykło, / A z Ciebie Panno coś opak wynikło. / Tyś Sama Panna w Słońce wstępujesz, / Gdy się do Swego Syna iść gotujesz...» (з вірша про Успіння Богородиці)²⁹ [12:116]. Як видно з наведених творів, зодіакальна образність приваблює Барановича своїм символізмом, поет далекий від езотеричних мотивів. Знаки зодіаку стають матеріалом для побудови оригінальних концептів, в основі яких лежить зіставлення астрологічних образів із біблійними, християнськими.

Отже, за допомогою художніх експериментів із образністю в поетичній збірці «Żywoty świętych» Лазарю Барановичу вдається досягнути свободи творчого пошуку. Попри задекларовану і у вступній частині збірки, і в багатьох листах визначальну роль душпастирського завдання своєї творчості, поет очевидно, отримував естетичне задоволення від пошуку оригінальних концептів. Водночас йому бракувало лаконічності та більш сміливого підходу до опрацювання біблійних і агіографічних джерел, тому, а також через негативну рецепцію його поезії близькими сучасниками та істориками літератури, вірші Лазаря Барановича не стали такими популярними, як, наприклад, поезія Івана Величковського.

²⁶ З пол.: «Рибалки, що Рибою забавляються, / Такою Рикою на Небі нехай хваляться».

²⁷ З пол.: «Принесено Бога, як Баранчика, в жертву, / Долоно Його віддали Леву. / Сонце тоді було в Баранчику й у Леві, / А Баранчик і Лев – у Сонці. Таке-от диво».

²⁸ З пол.: «Народилась Діва у вересні, коли Сонце – в Терезах. / Та дає земля Діві замість шальок – люльку. / Для цього й вибрана була, як Сонце, Діва, / Яку Анна Богові у вересні народила. / Це Сонце в собі, як на шальках, носила Анна, / Тоді сповила і в люльці заколикала».

²⁹ З пол.: «В серпні віддаєш душу в Руки Богу, / Діво, із земного йдеш ти порогу. / В серпні Сонце в Діві бути звикло, / А з Тобою, Діво, не так вийшло. / Ти ж сама, Діво, в Сонце входиш, / Коли до свого Сина йдеш в дорогу».

²¹ З пол.: «І сьогодні гоже, а скоро буде ще краше».

²² З пол.: «Місяць Діви під ноги стелимо, / Жодного бруду в Ній не знаходимо. / У сонце зодягнена, на Місяць під ногами / Наступає, бо на місяці видно плями».

²³ З пол.: «Світи нам завжди, Діво-Місяце, коли Сонця немає, / Нехай двох планет затемнення не знаємо».

²⁴ З пол.: «...повертається, звідки витекла, / Аби Земля з Рикою не злилась».

²⁵ З пол.: «Душі без цієї Ріки, як землі без вод...».

Оцифрування поетичного доробку чернігівського владики та уважне прочитання його сучасними літературознавцями може відновити образ Лазаря

Барановича як майстерного баркового поета-концептиста.

Література

1. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту : [Із мови давньоєврейської та грецької на українську дослівно наново перекладена проф. І. І. Огієнком – митрополитом Іларіоном]. – К. : Укр. Біблійне т-во, 2002. – 1375 с.
2. Бахтин М. Литературно-критические статьи / М. М. Бахтин. – М. : «Художественная литература», 1986. – 543 с.
3. Возняк М. Лазар Баранович / М. С. Возняк // Історія української літератури: у 2 кн., [2-е вид., випр.]. – Львів : Світ, 1992. Кн. 1. – 1992. С. 563–572.
4. Довгалецький Митрофан. Сад поетичний: Поетика [перекл., примітки В.Маслюка; вст. стаття І.Іваня] / Митрофан Довгалецький. – К. : Мистецтво, 1973. – 435 с. – (Пам'ятки естетичної думки).
5. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – СПб., 1911. – 459, 15 с.
6. М. М. [Марковський М.] Случайная библиография / М. М. [Марковський М.] // Киевская старина. – 1891. – Т. XXXII. – С. 202–206.
7. Огоновський О. Історія літератури руської / О. Огоновський. – Львів, 1887. – Ч. 1. – 428 с.
8. Письма преосвященного Лазаря Барановича. С примечаниями. – Издание второе. – Чернигов : в типографии Ильинского монастыря, 1865. – 253 с.
9. Радишевський Р. Бароковий концептизм Лазаря Барановича / Ростислав Радишевський // Українське літературне барокко : збірник наукових праць; [відп. ред. О. В. Мишанич]. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 156–177.
10. Туптало Д. Дневные записки / Свт. Димитрий, митрополит Ростовский // Сочинения святого Димитрия, митрополита Ростовского. – Ч. 1. – М. : Синодальная Типография, 1848. – С. 465–522.
11. Українське небо. Студії над історією астрономії в Україні : збірник наукових праць / за заг. ред. О. Петрука. – Львів: Інститут прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України, 2014. – 767 с.
12. Baranowicz Łazarz. Apollo Chrześcijański opiewa żywoty świętych. Z chwyłą ich cnoty ucho skłóła z ochoty / Łazarz Baranowicz. – К. : Києво-Печерська друкарня, 1670. – 404, 14 s.

УДК 821.161.2-2.091

О. В. Боговін

Бердянський державний педагогічний університет

Художній текст як простір «аморальної» свободи: інтерпретація коду «fin`atour» у романах А. Кримського та О. Уайльда

Боговін О. В. Художній текст як простір «аморальної» свободи: інтерпретація коду «fin`atour» у романах А. Кримського та О. Уайльда. У статті для інтерпретації образів провідних персонажів романів А. Кримського «Андрій Лаговський» та О. Уайльда «Портрет Доріана Грея» залучено основний код семантичної парадигми поняття «куртуазія» – феномен «fin`atour». Тексти романів постають простором «аморальної» свободи, оскільки в обох творах присутня свідомо авторська настанова на навмисну провокацію підвалин сучасного їм міщанського світогляду суспільства. Прозоро натякаючи на queer-ідентичність своїх героїв, обидва автори насправді обстоюють високе почуття абсолютної любові до іншої людини, позбавлене найменшого натяку на будь-який фізіологізм чи еротичність.
Ключові слова: феномен «fin`atour», куртуазія, література fin de sie`cle, дискурс, «сублімована гомосексуальність», «християнський аскетизм».

Боговін О. В. Художественный текст как пространство «аморальной» свободы: интерпретация кода «fin`atour» в романах А. Крымского и О. Уайльда. В статье для интерпретации образов центральных персонажей романов А. Крымского «Андрей Лаговский» и О. Уайльда «Портрет Дориана Грея» привлечен основной код семантической парадигмы понятия «куртуазия» – феномен «fin`atour». Тексты романов являются пространством «аморальной» свободы, поскольку в обоих произведениях присутствует сознательная авторская установка на умышленную провокацию устоев современного им мищанского мировоззрения. Прозрачно намекая на queer-идентичность своих героев, оба автора на самом деле отстаивают высокое чувство абсолютной любви к другому человеку, лишённое малейшего намека на любой физиологизм или эротичность.
Ключевые слова: феномен «fin`atour», куртуазия, литература fin de sie`cle, дискурс, «сублимированная гомосексуальность», «христианский аскетизм».